

ПЕТАР ВЛАХОВИЋ

ПРИРОДНА СРЕДИНА ЦРНЕ ГОРЕ И ЊЕН ЕТНОЛОШКИ ЗНАЧАЈ

I

Природна средина, данас то није спорно, представља битан чинилац за развој људског друштва у целини. Због тога ни живот становништва Црне Горе у том погледу не представља никакав изузетак, посебно у ранијим епохама. То потврђују етнолошка проучавања у Црној Гори, која у појединим црногорским предеоним целинама, посредно и непосредно, указују на узроке и последице међудејства природе и човека.

Циљ овог саопштења је да укаже, колико је то могуће, на значај биотских одлика (географске особине, флора, фауна), абиотских особина (клима, инсолација, ваздух, квалитет воде и другог) и друштвених чинилаца за развој човековог живота у Црној Гори, како на локалном тако и на ширем глобалном плану. Због тога ће овом приликом бити више речи о природној средини и могућностима развоја људских популација у одређеном простору. Ово истовремено представља покушај излажења из досадашњих стереотипа и указује на могуће нове приступе у даљим етнолошким проучавањима.

II

Црна Гора је предео у коме се на релативно малој површини (13.812 km²) могу издвојити три антропогеографске и етнографске целине. Те природне целине су: *Црногорско Приморје*, *Централна* или *Сјара Црна Гора* и *Црногорска Брда* која се ослањају на истоку и североистоку *наибарско-јолимско-ћехојинске јоврши*. Свака напред

поменута целина се дели на мање пределе који носе добро позната стара предеона или родовска имена.

Црногорско Приморје захвата узани појас који је од свог природног копненог залеђа одвојен планинским масивима Орјена, Ловћена, Сутомана и Румије. Основно обележје овој приморској области даје море, које је условило многе њене природне и друштвено-економске специфичности.

Захваљујући јужнијем географском положају у односу на друге делове Црне Горе и његову одвојеност од копненог залеђа стрмим планинским масивима који су само местимично пролазни, Црногорско Приморје је најтоплији део Црне Горе, који је столећима живео од риболова, поморства, трговине, воћарства и скромне пољопривреде. Температура ваздуха омогућава гајење раног и касног поврћа, јужног воћа, маслина и других медитеранских пољопривредних култура. У новије време, уз поморство, развијају се туризам, бродоградња и индустрија, углавном на штету пољопривреде и уз деаграризацију сеоских насеља у којима се столећима обликовао и чувао традиционални народни живот, уосталом као и у другим деловима Црне Горе, на основама високо развијеног патријархалног друштвеног живота, који представља веома значајан прилог развоју балканске цивилизације. На овом простору формирала су се стара урбана језгра, међу којима су Улцињ, Бар, Будва, Тиват, Котор, Пераст, Рисан и Херцег-Нови. Ово је имало знатног утицаја и на развој неких карактеристика и у духовном и у материјалном традиционалном народном стваралаштву.

Стара Црна Гора представља историјско језгро Црне Горе. Преко високих планинских масива који се местимично скоро вертикално уздижу изнад мора, ослања се на југозападу на Црногорско Приморје. На западу се Стара Црна Гора пружа у правцу Црногорске Херцеговине, а на североистоку и истоку повезује се са Црногорским Брдима, Зетско-бјелопавлићком равницом, Скадарским језером и Кучко-братоножићко-пиперском површи.

У састав Старе Црне Горе улазе четири веће предеоне целине, и данас познате под именом нахије. Просторно је највећа Катунска, а затим следе Ријечка, Црмничка и Љешанска предеона целина. Мање предеоне јединице у оквиру племена су "села". Пажњу привлаче на овом простору и урбана насеља која имају дугу историјску прошлост (Цетиње, Подгорица, Никшић, Даниловград). Ту су остаци Дукље, Медуна и Рибнице, који су у културном и историјском наслеђу такође имали велики значај.

Општа карактеристика Старе Црне Горе је дубоки безводни крас, оскудан у зиратном земљишту и вегетацији, у којој је оно мало крашких поља (Цетињско, Његушко, Граховско) и увала, све до недавна, било јако пренасељено.

Стара Црна Гора је од краја XV до средине XX века била релативно изолована због општих друштвено-историјских збивања, услед сталних сукоба са Турцима. Због тога је, а и због географских одлика поднебља, на овом простору живот био прилагођен условима суровог краса. У недостатку извора употребљавала се кишница која је хватана у бистијерне, врсту бунара укопаних у камен. Насеља су подизана у просторима на којима је било услова за малу земљорадњу и екстензивно сточарство. У оваквим условима столећима је живео човек који је пружао херојски отпор свим завојевачима. Због тога није чудо што је томе био прилагођен целокупни начин живота, који је временом утицао и на формирање једног од биофизичких и етнопсихичких варијетета динарског типа.

Црмнички крај је од давнина био познат по виноградарству.

Зетска и Бјелопавлићка равница са Скадарским језером чине прелазни простор од приморских према крашким особинама. Долинском реке Бојане продире медитеранска клима, а преко Мораче, Зете, Цијевне и Мале ријеке допире и дубље у унутрашњост. У зимском раздобљу се ови простори брзо хладе, а у току лета прегрејавају и постају најтоплије области Црне Горе.

У братоножићко-пиперском крају, који се уздиже од 1.000 до 1.500 метара над морем, изражене су све особености крашког предела. Мало је зиратне земље, па је становништво углавном живело од сточарства. Катунски су за летњу испашу изграђивани до испод највиших планинских врхова.

Равничарски предели око Скадарског језера и дуж реке Зете чине прелаз између приморских и крашких континенталних предела. Ови крајеви су познати по виноградарству, риболову и земљорадњи. Риба се из Скадарског језера, као главни прехрамбени артикал, извозила и у друге, па и знатно удаљеније крајеве и државе. Из ових крајева се излазило преко лета са стоком на околне планине. Због тога се овде живело у очуваној природној средини и хранило се природном храном из непосредног окружења, што је такође на свој начин утицало на биофизичку конституцију становништва.

Црногорска Брда, што и само име каже, чине предели високих, терасастих, травних и шумовитих планина, између којих се пробијају реке Морача, Тара, Пива, Комарница, Лим, Ђехотина, Љубовића и Ибар. У Црногорским Брдима живе поједина црногорска племена по чијим се именима називају и антропогеографске области које насељавају. На падинама Дурмитора су Дробњааци, Пивљани, Шаранци и Ускоци. Источно од њих настањени су Бјелопавлићи, Ровчани, Пипери, Братоножићи, Морачани и Васојевићи, чији се предели заједнички у народу обележавају као "Седморо Брда", што има више историјско-друштвени и етнички него географски смисао.

На Црногорска Брда се надовезују предеоне целине Бихор, Кори-та, Доњи Колашин, Рожајски крај и ибарско-полимско-потарски пре-дели у сливовима река Ибра, Лима, Таре, Ђехотине и Љубовиће.

На простору Црногорских Брда планине динарског планинског система, чији је ово најизраженији део, достижу висину од преко 2.000 метара (Дурмитор, Проклетије и друге). Одликују их маркантни облици рељефа са пространим површима са којих се дижу високи планински гребени и шири густа мрежа речних долина, као и пространи компле-кси шума и планинских пашњака. На овим планинама, ради напасања стоке, под самим врховима, налазе се привремена летња насеља ("ка-туни"), који етнолошки нису довољно проучени. Данас су на неким планинама подигнути скијашки и други туристички центри (Дурми-тор, Бјеласица, Комови и друге), чије присуство није увек усклађено са традиционалним начином народног живота. Овде су, уз шуме, разноврсна економска богатства (угаљ, олово, цинк, енергетски по-тенцијал у рекама) са значајним просторима за земљорадњу брдско-планинског типа и врло повољним условима за развој сточарства и прераду дрвета.

Црногорска Брда су од XVII века наовамо била метанастазичка и транзитна зона за исељавање из Црне Горе и Херцеговине, када се у етапама, као из Приморја у европске и прекоокеанске земље, одлази-ло у долину Западне Мораве, у Шумадију и неке друге области Србије.

На североистоку Црне Горе простиру се предеоне целине: Горње Полимље у горњем току реке Лима, Рожајска површ у горњем току реке Ибра и Пљеваљска површ са долином реке Ђехотине. Ово је крај пространих површи са којих се дижу највише црногорске пла-нине, кроз које се усецају дубоке и кањонске речне долине и велика језера. У овим пределима очувана је природа са шумским богатством и насељима која се понекад простиру на великим надморским висина-ма.

На северу и североистоку Црне Горе се издвајају села у којима доминира брдско-планинска пољопривреда, затим катуни као привред-на насеља сточара која се користе у летњем периоду и градска насеља као главни привредни, саобраћајни и културни центри (Плужине, Шавник, Жабљак, Мојковац, Колашин, Беране, Андријевица, Гуси-ње, Плав, Рожаје, Бијело Поље, Пљевља). На Дурмитору стална насе-ља допиру и до 1.700 метара над морем (село Босача, на пример), а Жабљак, који лежи на 1.460 метара над морем, највише је насеље са градском функцијом не само у Црној Гори него и на Балканском полу-острву уопште.

Сеоска насеља североисточне Црне Горе су разбијеног типа. Многа од њих имају амбијенталне и архитектонске вредности (Вирак и Његовућа на Дурмитору, на пример) које умногоме погодују развоју туризма као новијем виду привређивања. У Црногорским Брдима су и

два национална парка - Дурмитор и Биоградска гора, који, са националним парком Ловћен у Старој Црној Гори, по свом садржају привлаче пажњу стручно научне и шире јавности. Примера ради, на територији Црне Горе заступљено је 2.880 самосталних врста и подврста. Међу њима је 212 ендемиста Балканског полуострва а 22 врсте су ендемисти Црне Горе.

Пределу на североистоку Црне Горе су погодни за развој аутаркичне привреде (пољопривреда, сточарство, воћарство, дрвна индустрија). Пљеваљски крај, на пример, поред угља, пружа изванредне могућности за развој сточарства и шумарства. Црногорско Полимље је аграрно најразвијеније подручје Црне Горе. Пределу на северу и североистоку Црне Горе обилују здравом пијаћом водом и другим условима за живот. Услед тога се и у овим крајевима развио одговарајући тип насеља, кућа, култура становања, одевање и патријархални начин живота који је у свему био прилагођен физичко-географским особинама овог поднебља и тла које је такође утицало на биофизички хабитус становништва.

III

Природна средина Црне Горе, поред привредног значаја и утицаја на развој материјалне културе и духовног стваралаштва, утицала је и на диференцијацију и обележавање већих црногорских заједница. Многе заједнице се називају по пределу који насељавају, а можда и обратно пределу по заједницама, и по томе се идентификују.

Становници Црногорског Приморја се називају *Приморци*. Али, у оквиру Приморја издвајају се житељи градова који се по њима називају (Улцињани, Барани, Которани и други). Неке племенске заједнице у Црногорском приморју се називају по пределу у коме живе (Грбљани, Паштровићи и други) или по селима у којима станују.

Становништво Старе Црне Горе се обично обележава као *Сцаро-црногорци* или једноставно *Црногорци*. Али, у оквирима овог општег назива Црногорци, који у Црној Гори обухвата све становнике јужнословенског порекла, издвајају се територијалне заједнице по крајевима које насељавају (Катуњани, Ријечани, Цеклињани, Црмничани, Љешњани) у чијем су саставу јасно издвојене племенске, братственичке и породичне као сродничке заједнице и њихова "села" по којима такође добијају име они који у њима живе (Баице, Чевљани, Његуши и други).

Становници Црногорских Брда се обично називају *Брђани*. Међутим, у том оквиру се, као сродничке и територијалне, веома јасно и непогрешиво издвајају одређене племенске заједнице које имају своја локална обележја која улазе у заједнички црногорски идентитет. Међу

тим заједницама се, примера ради, налазе Пивљани, Дробњаџи, Ровчани, Морачани, Васојевићи, Кучи, Пипери, Братоножићи, Бјелопавлићи и други.

У сливовима река Лима, Љубовиђе, Таре, Ђехотине, горњег Ибра заступљени су називи људских заједница чија су имена изведена из назива река и предела у којима живе. Међу такве називе спадају *Полимци*, *Појтарци*, *Пешићерци*, *Рожајци* и други.

Становништво Црне Горе је на читавом њеном простору и преко својих имена тесно повезано са природном средином свога краја и насељима у којима живи, што такође може бити подстицај за даља етнолошка проучавања.

IV

Новија етнолошка, археолошка и антрополошка проучавања показују да је природна средина Црне Горе била један од битних чинилаца који су утицали на развој биофизичких а унеколико и етнопсихичких особина. Временом је на одређеном простору настао телесни тип човека који је најбоље одговарао природној средини у којој је поникао. Ово су потврдила етнолошка и антрополошка проучавања Јована Цвијића, Јована Ердѣљановића, Јована Вукмановића, Јиржи Валшика, Бранимира Малеша, Божине Ивановића, Валерија П. Алексеева, Петра Влаховића, Ариса Пуљаноса, Петра Бојева, и других, а изнад свега Јана (Ивана) Деникера који је још почетком XX века издвојио "динарску расу" и њене варијетете.

Уочљиве су одређене локалне типолошке разлике које се јављају у свим великим предеоим целинама Црне Горе, јер се и сама природна средина унеколико разликује у природном, економском и културно-историјском погледу. Међусобно се у биофизичкој конституцији разликују Приморци, становници Старе Црне Горе, Црногорских Брда, Полимља и Потарја у ширем смислу. Сви су они на свој начин срасли са природном средином у којој су поникли и у којој живе. У тој природној средини су се развиле њихове локалне нијансе које чине обељежја њиховог, а истовремено и црногорског, биофизичког и етничког идентитета.

Појаве о којима је овде реч су последица човековог прилагођавања природној средини и сопственој локалној друштвеној заједници. На тај начин су оне ушле, као карактеристике, у систем вредности дотичне локалне биофизичке, етничке и друштвене заједнице и постале саставни део одлика црногорског етничког развоја који има своју историјску дубину и хоризонталну разуђеност, о којој етнологија као наука мора да води рачуна.

Прилагођавање и адаптација становништва Црне Горе у локалним срединама, које се међусобно разликују у географском, климатском и другом погледу, тесно је повезано са човековом борбом за самоодржање и опстанак у дотичној средини. Овоме је, поред природне, допринело и стварање вештачке животне средине (друштвена организација, културно наслеђе, кућа, култура становања, начин привређивања и друго), која је утицала на развој људских популација у црногорским просторима.

Истраживања Божиње Ивановића о физичком и онтогенетском развоју деце и омладине у Црној Гори и о дурмиторском антрополошком варијетету, показују човекову повезаност са природном средином и о њеном утицају на формирање локалних биофизичких и других особина. Планинац из континенталне Црне Горе вековима се спуштао и насељавао Црногорско Приморје, где се кроз развојну делатност прилагођавао природној средини. На сличан начин прилагођавао се човек из Црногорског Приморја и уклапао у шире залеђе.

Повезаност црногорских популација са својом природном средином показују бројни примери. Најизразитији пример за то је црногорска оаза у селу Пероју у Истри, која тамо постоји и битише преко 350 година. Оаза Црногораца у Петрову Селу, на планини Мирочу, у североисточној Србији, веома је добар пример који показује да се исељеници из Црне Горе тешко навикавају на другу географску средину. Црногорци из Петрова Села су пре 150 година прво били насељени у равници поред Дунава, код Кладова. Али, пошто су се тај простор и поднебље разликовали од оних у матици, Црногорци су се својевољно преселили на планину, на падине Мироча, ту искрчили имања и основали данашње Петрово Село које је све до изградње хидроелектране "Ђердап" сачувало свој идентитет тако што су се све време женили једино из Црне Горе, што су живели издвојено на планини и што се нису мешали са околним становништвом ни српским ни влашким све до најновијег периода. Планско насељавање Црногораца после Другог светског рата по Бачкој, у Војводини, када је пресељено око 6.000 породица, односно око 37.000 становника или око 10% ондашњег становништва Црне Горе, такође сведочи да је прилагођавање црногорског живља у другој средини било веома тешко. Најтеже су се, упркос помоћи државе и друштва, прилагођавале старије особе и деца, тако да су гробља насељеника за првих десет година њиховог живота у новој средини (1946-1956) постала већа од оних затеченог становништва из Бачке у току 100 минулих година. Разлог за овакво стање треба тражити у чињеници што је војвођански живаљ био добро адаптиран на своју животну средину, а црногорски није био прилагођен условима живота у новој средини. Ово јасно показује колико је човек тесно повезан са средином у којој је поникао и у којој се развијао.

Прилагођавајући се животу у својој локалној природној средини црногорско становништво је створило свој стил живота који је и у матичном насељу и на катуну, без обзира на његову надморску висину, најбоље одговарао тим условима. Начину живота била је прилагођена донедавна привреда, а према географским и климатским условима грађено је станиште, обликована култура становања, исхрана, одевање и све друго што је било у људској моћи. Таквом начину живота је била прилагођена и друштвена организација, која се заснивала на сродничком и територијалном принципу, што је најбоље одговарало самоодржању у локалним природним условима.

Утицај природне средине на човеков живот и његово одржавање илустративно је приказао примерима и из Црне Горе академик др Владимир Војводић у свом саопштењу под насловом *Еколошки проблеми на њаџу XXI вијека и њихов утицај на животној средину и здравље*, на научном скупу: Југославија на размеђу векова, који је недавно одржан у Црногорској академији наука и умјетности.

V

Етнолошка наука се у савременим условима налази пред великим изазовима. Савремено доба, које прати велики технолошки развој кроз акултурацијске процесе веома много утиче на нагло мењање животне средине и на човеков начин живота уопште. У таквим процесима долази до сукоба између такозване култивисане средине и њене природне околине. Проучавање традиционалног народног начина живота показује због чега су људске заједнице упорно чувале своју локалну природну средину и рационално користиле њена природна добра, преношењем искустава из генерације у генерацију, примењујући тако најпогоднија решења за живот у свом природном и друштвеном окружењу. Чињенице показују да се човек у својој природној средини најбоље осећа и најбоље одржава своје виталне функције.

Етнологија као наука о људским заједницама и човековом живљењу у времену и простору, својим истраживачким приступом и у Црној Гори, као делу глобалног света у коме живимо, мора указати на потребу за чувањем и заштитом природне средине која је у савременим условима често изложена неразумном уништавању. Уколико се занемари њено рационално коришћење, становништво Црне Горе ће бити успорено у свом развоју и суочено са непредвидивим тешкоћама. Етнологија, као наука о људским заједницама, даља своја истраживања мора усмерити и у овом правцу и на основу искустава генерација које су претходиле указати на значај природне средине и њеног очувања у даљим токовима човековог живљења и развоја људског друштва.

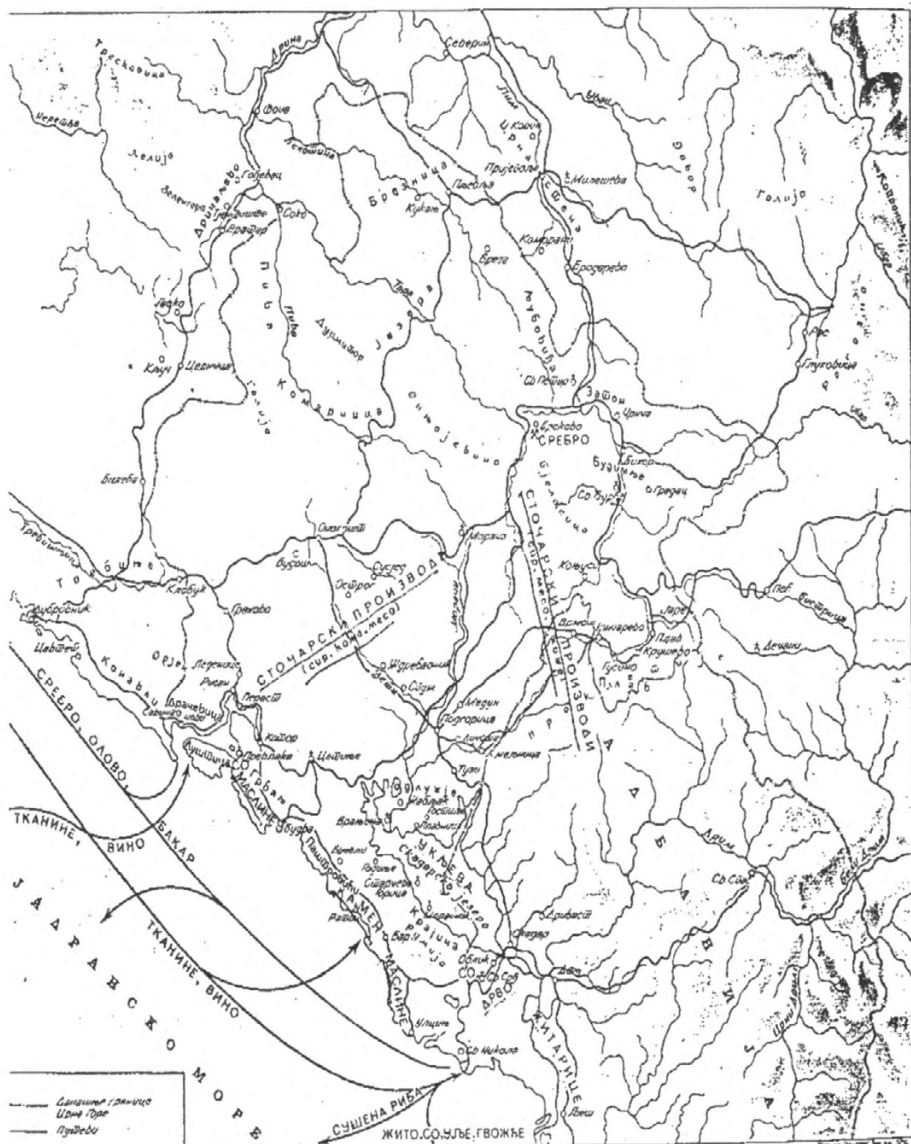

ВАЖНИЈА ЛИТЕРАТУРА

- Црна Гора*, Енциклопедија Југославије, књ. 2, Југославенски лексикографски завод, Загреб 1982.
- Б. Радојичић, *Географија Црне Горе*, природна основа, Никшић 1996.
- Ј. Ердељановић, *Сивара Црна Гора*, етничка прошлост и формирање племена; *Етничко сродство Бокела и Црногораца*, Едиција: Етнолошке студије, књ. I, Издавач Народна Библиотека "Р. Љумовић", Подгорица 1997.
- Ј. Ердељановић, *Кучи, Брајоножићи, Пийери*, Етнолошке студије о Црној Гори, књ. II, Подгорица 1997.
- Б. Ивановић, *Динамика физичког развоја ученика Титограда*, Титоград 1970.
- Б. Ивановић, *Етногенетски развој и антрополошке карактеристике омладине Црне Горе*, Црногорска академија наука и умјетности, Посебна издања, књ. 20, Одјељење природних наука, књ. 12, Титоград 1985.
- Б. Ивановић, *Дурмиџорци, антропо-еколошке особине*, Титоград 1987.
- Б. Ивановић, *Ћијур, цетињска некропола и скелетна њоулација*, Подгорица 1998.
- Б. Ивановић - П. Влаховић, *Биоетничке карактеристике сивановништва некадашње Сиваре Црне Горе* (материјал по подацима А. Погачника), Зборник радова, Посебна издања Антрополошког друштва Југославије, књ. 3, Београд 1976.
- В. П. Алексеев, *К обосновани њоулационој концепцији раси*, Проблеми еволуције човека и ево рас, Москва 1968.
- В. П. Алексеев, *Историјскаја антропологија и етногенез*, Академија наук СССР, Отделени историји, Москва 1989.
- Т. И. Алексеева, *Географическаја среда и биологија човека*, Москва 1977.
- П. Влаховић, *Неке етно-антрополошке карактеристике села Црна Гора на Дурмиџору*, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. II, Цетиње 1962.
- П. Влаховић, *Неке ендогамне групе на њериџорији Југославије*, Српска академија наука и умјетности, Зборник радова Јована Цвијића, у спомен 100. годишњице његовог рођења, Београд 1968.
- П. Влаховић, *Неки важнији етно-антрополошки проблеми на њодручју СР Црне Горе*, Гласник Етнографског института Српске академије наука и умјетности, књ. XXIII, Београд 1974.
- П. Влаховић, *Значај црногорског друштвеног развоја за њроучавање етноса у етнологији и антропологији*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 54-55, Београд 1991.
- П. Влаховић, *Етнос у етнологији и антропологији*, Гласник Одјељења друштвених наука, књ. 9, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица 1992.

- П. Влаховић, *Етнoлoшкo и́рoучaвaњe Црнe Гoрe, Глaсник Одјeљeњa друшћивeних нaукa, књ. 10, Црнoгoрскa aкaдeмијa нaукa и умјeтнoсти, Пoдгoрицa 1996.*
- П. Влаховић, *Ми́рaцијe сћaнoвнишићвa из Црнe Гoрe и́oкoм ХХ вeкa, Збoрник рaдoвa Х кoнгрeсa Сaвeзa истoричaрa Југoслaвијe, Бeoгрaд 1998.*
- П. Влаховић, *Црнoгoрскe сeбe у Иси́ру, Збoрник Филoзoфскoг фaкултeтa НВИ, Бeoгрaд 1989.*
- J. Valszik, *Czmogorcy z okolicy Durmitoru, Przegląd Antropologiczny, VIII, I-II Poznań 1934*
- J. Valšik, *Etudes anthropologiques sur les Monténégrins du Durmitor, L'Anthropologie 47, 3-4, Paris 1937.*
- A. N. Pulianos, *Montenegrins versus other Balkan Peoples, Posebna izdanja Antropološkog društva Jugoslavije, knj. 3, Beograd 1976.*
- P. Boev, *Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostägäischen Inselwelt und deren Bedeutung für die Herkunft ihrer Bevölkerung, Bulgarische Akademie der Wissenschaften, Sofia 1972.*
- A. Malinowski, *Wstęp do antropologii i ekologii człowieka, Łódź, 1994.*
- Bačko Dobro Polje - gorštaci u ravnici, Posebna izdanja Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. 18, Beograd 1979.*
- Сп. В.Бoгдaнoвић, Пeтрoвo Сeлo кoд Клaдoвa, Бeoгрaд 1998.

ЖУПЕ, НАСЕЉА, ПУТЕВИ И ПРИВРЕДА ЗЕТЕ И СУСЈЕДНИХ
ОБЛАСТИ (XIII-XV в.)

Издавач: Редакција за Историју Црне Горе - По др Сими Ђирковићу
израдио: Панче Пеливански

Petar Vlahović

NATURAL ENVIRONMENT OF MONTENEGRO AND ITS ETHNOLOGICAL SIGNIFICANCE

Summary

Natural environment is an essential factor for the development of human society. The objective of this report is to point to significance of natural (geographical traits, vegetation, climate, insulation, air, water) and social factors in development of life of human in Montenegro.

In Montenegro, on a relatively small space (13,812 km²), one can separate three anthropogeographic entities: Montenegrin coasts, Old (central) Montenegro and Montenegrin Hills with the Lim and the Tara Rivers valleys. Each area is divided into smaller regions which have either regional or clans' names.

On the Coast people have lived for ages on fishing, maritime affairs and local Mediterranean agriculture. Old Montenegro, as a high mountains area was directed to livestock breeding, Montenegrin Hills to livestock breeding and highland agriculture. Life style influenced development of human's biophysical traits which fit best to local geographical properties of the region.

Natural environment influenced development and differentiation of local Montenegrin communities which are given the names according to the area they live in (Primorci, Starocrnogorci, Brđani, Polimci, Potarci, Pešterci, Rožajci and others). Local biophysical nuances of Montenegrin populations have their great historic depth and horizontal indentedness which make the basis of Montenegrin ethnic identity. For that reason this type has served for singling out and description of biophysical variety being located in its centre.

Study of traditional people's life demonstrates that former generations have rationally used natural resources in struggle for their biological survival, because even nowadays Montenegrins adjust with difficulties to life on other environment. This is why the preservation of natural environment has to be taken care of both on local and global plan, since development of human kind as a whole depends on it.